

MAKTAB O'QUVCHILARIDA SALBIY O'ZGARISHLARNI KELTIRIB CHIQRUVCHI TA'SIRLARNING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Qurbonova Saxiba Koplanovna

Qashqadaryo viloyati G'uzor tumani 24-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya. O'quvchi o'zini jamiyat a'zosi deb bilishni anglash, atrof-olam, jamiyat a'zolari bilan o'zaro munosabatlarini boshqarishga o'rgatish.

Tayanch so'zlar: o'zlikni anglash, jamiyat a'zosi, fikr, tuyg'u, axloq, shaxs, g'urur, vijdon, yolg'on.

Hozirgi davrda mamlakatimizda, shu jumladan maktab ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan o'zgarishlar o'qituvchilar, barcha pedagoglar oldiga o'quvchining bilimlarni yuksak darajada o'zlashtirishi; o'quvchilar mustaqil tafakkurini, ular aktivligini rivojlantirish; ularda yuksak axloqiy sifatlarni tarbiyalash; ularning tafakkur, muloqot, o'qish, mehnat qilishga bo'lgan qobiliyatlarini taraqqiy ettirish kabi murakkab va mas'uliyatli vazifalarni qo'yimoqda. Bu vazifalarni muvaffaqiyatli hal qilish uchun faqat pedagogika fanining nazariy asoslarini, har bir o'qituvchi predmetni o'qitish metodikasini, maktab o'quvchilarining fiziologiyasi asoslari, maktab o'quvchilari gigiyenasi asoslarinigina bilish emas, balki ma'lum darajada psixologik bilimlarga ham ega bo'lish lozim. Har bir pedagog ma'lum darajada psixolog ham bo'lishi talab etiladi, chunki ular har biri faqat o'ziga xos bo'lgan, turli yoshdagi, turli individual xususiyatlarga ega bolgan o'quvchilar bilan ish olib boradi. Har bir bola faqat o'ziga xos bilish faoliyati, iroda, xarakter, xulq-atvor xususiyatlariga ega.

Maktabdagi ta'lim tarbiya berish jarayonida ham shu xususiyatlarni bilish va shunga asoslanib ularga individual munosabatda bo'lish lozim. Oila kichkintoy hayotidagi birinchi barqaror jamoa. Aynan bola rivojlanishining ilk davrlaridan boshlab atrofni o'rab turgan olam, oila muhiting ta'siri natijasida uning xarakteri, odobi, atrofida qilariga kelajakda qilishi mumkin bo'lgan muomalasi asta sekin shakllanib boradi. Bolani oppoq qog'ozga, uning xotirasini esa to'xtash nimaligini bilmasdan tinmay yozadigan ruchkaga qiyoslasak bo'ladi. Bugungi kunda hayotda ko'plab muammolarga duch kelamiz. Bulardan eng avvalosi bu- inson xarakteridir Inson xarakteri qaerdan va qanday shakllanadi? Albatta bu oiladan boshlanadi. Oila – bu juda nozik muassasa. Bu farzand dunyoga kelganidan, ota-onaning bir-biriga bo'lgan munosabatidan boshlanadi. Ota-onaning bosayotgan har bir qadami bolaning ongiga o'rnatib qoladi. Ijtimoiy tarmoqlar orqali kirib kelayotgan milliy mentalitetimizga xos va mos bo'lmagan g'aribona hayot tarzini targ'ib etuvchi turli sayoz va jangari film, multfilm, shou dastur ham bolaning jismonan sog'lom bo'lib voyaga yetishida sportning ahamiyati katta. Sport inson hayoti davomidagi faoliyat turlaridan biridir.

Yoshu qari borki umr davomida sport bilan shunchaki xavaskorlik yoki professional shug'ullanadilar. Xavaskorlik bilan sportda shug'ullanuvchilar hayoti davomida turli sabablar bilan shugullanishlari kuzatiladi. Masalan sog'ligini tiklash yoki qiziqish bilan, yani biron bir sportchiga yoki sport turiga qiziqishi ustun bo'lsa, yana biron bir insonning taklifi va maslahatiga ko'ra sport bilan shug'ullanadilar. Havaskorlik bilan shug'ullanuvchi sportchilar turli sabablar tufayli ham hammasi sport bilan umrining oxirigacha shug'ullanishi yoki ko'p vaqt davomida shugullanmasligi yoki butunlay sportni tark etishlari ham mumkin. Sport bilan shug'ullanishning dastlabki bosqichi asosan bolalarda kuzatiladi. Ularda sportning turli yo'nalishiga qiziqishi mavjud bo'lib, muayyan bir sport turini qat'iy tanlashi qiyinda videoroliklarni tomosha qilish, zo'ravonlik aks etgan komp'yuter o'yinlarini o'ynash, ayrim yoshlarning ta'lim-tarbiyasi, turmush tarzi va madaniyatiga salbiy ta'sir qilayotgani hech birimizga sir emas. Bu kabi jamiyatimizga xos bo'lmagan illatlarning oldini olishda farzandlarimizning tashqi ta'sirlar, ayniqsa internet va xorijiy telekanallar orqali namoyish etilayotgan g'arazgo'ylikni targ'ib etuvchi vositalardan himoya qilish har birimizning burchimizdir. Ma'lumki, rivojlanish qonuniyatiga ko'ra, har qanday taraqqiyot ko'rgazmali obrazlilikdan abstract mantiqiylikka qarab boradi. Agar bola hali o'qishga aqliy, ma'naviy-ruhiy jihatdan tayyor bo'lmay turib, unga harf va raqamlarni yozish, o'qish o'rgatilsa psixik rivojlanishning teskari tomonga ketishiga sabab bo'ladi. Psixolog olimlarning fikricha, psixik va evolyutsiya taraqqiyot qonunlari ham fizik qonunlardek buzilmas, hamda universaldir. Bundan kelib chiqadiki pedagoglar, ota-onalar, bolalarni erta maktabga berishning foyda yoki zarari to'g'risida o'ylaganlarida inson miyasi rivojlanishining neyrofiziologik qonuniyatlarini ham alohida e'tiborga olishlari lozim. Tarbiyasi qiyin bola yoshligidan diqqat-e'tiborga, izzat-hurmat, mehr muhabbatga g'oyat tashna bo'ladi. Bunday bolalar bilan ishlaganda mehribon va g'amxo'r bo'lishni unutmaslik kerak. Chunki bunday bolalar salbiy beqarorlikka yo'liqqanligi uchun ularning xulq-atvori izdan chiqqan bo'ladi. O'qituvchilar ham bunday hollarda sinfdagi xuddi ana shunaqa bolalar bilan shug'ullanishga vaqt topishmaydi, ularga "tarbiyasi qiyin" bolalar deb qaraydilar. Zero, o'smir hayotining shunday mas'uliyatli va qaltis davrida unga to'g'ri yo' ko'rsatish, unda endigina kurtak otayotgan illatning oldini olish, bolaning kelgusi taqdirida muhim rol o'ynaydi. O'smir kamolotining eng og'ir davri uning xarakterining shakllanish jarayoni maktabda ta'lim olish yillariga to'g'ri keladi. Xarakterining shakllanishi esa o'spirinning atrofdagilar bilan bevosita aloqasiga bog'liqdir. Qaysi hayotiy va kasbiy yo'lni tanlashi, ustozining uni qanday tarbiyalashi va yo'naltirishi kuniga besh-olti soat maktabda bo'ladigan bolaning kelajagini ko'p jihatdan belgilaydi. Uni kamolotning to'g'ri yo'lidan olib boradigan, olamni tanitadigan, oqil, olijanob, abadiy ezguliklarga o'tgatadigan muassasa bu –maktabdir. Ba'zi bir maktablarning "zaif" tomoni shundaki, o'qituvchilarning hammasi ham muallimlik va

tarbiyachilik vazifasini birga uyg'unlashtirib olib bora olmasliklaridadir. Odatda ular o'quvchilariga o'z darsini o'zlashtirishi yoki o'zlashtira olmasligiga qarab baho beradilar. Shuni doimo esda tutish lozimki, yomon o'qiydigan bolalar yomon odam emas, ya'ni bilimga qo'yilgan baho shaxsga berilgan baho bo'la olmaydi. Shaxs tarbiyaning ob'ekti va sub'ekti hisoblanadi. Shaxsning kamol topishida ijtimoiy va biologik omillarning ta'sir kuchi bir xil bo'lmaydi. Shaxsning rivojlanish holatini to'g'ri baholash va bilish uchun uni turli munosabatlar doirasiga qo'yib tuzatish lozim.

Pedagogika shaxsning kamoliga etishishning murakkab va ziddiyatli jarayon deb biladi. Shaxs qaysi o'quvchilarda o'z-o'zini tarbiyalashda ya'ni o'z ustida ongli batartib ishlashga ehtiyoj paydo bo'lgandagina, tarbiya jarayonini samarali deb hisoblasa buladi. Bolajonlar nihoyatda mas'um. Ularning bu mal'umlik laridan foydalanmang! Jismonan sizga hech narsa qila olmaydilar, lekin ruhan sizni tark etadilar! Ko'ngillarining tub tubida siz tirnagan jarohatlar izi qoladi. Islohi mushkul holatlarga tushirasiz. Urish, haqorat qilish-kishining ojizligidan dalolat. Gaplashish, tushuntirish, o'rgatish uchun inson himmatli va zakiy bo'lishi kerak. Inson shaxsining tarkib topishi va psixik rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarning muammosi o'z mohiyati jihatidan g'oyaviy xarakterga ega. Ma'lumki, odam shaxs sifatida muntazam, qandaydir faoliyatda tarkib topib boradi, rivojlanadi, uning faolligi namoyon bo'ladi. Agarda hayvonlar tevarak atrofdagi tashqi muhitga passiv moslashib, hayot faoliyatlarida, ya'ni tashqi muhitdagi tayyor narsalardan foydalansalar, odam esa tevarak atrofdagi tashqi muhitga faol ta'sir ko'rsatib, uni o'z irodasiga bo'y sindiradi, hamda o'zgartirib, o'z ehtiyojlarini qondirishga xizmat qildiradi. Salbiy omillardan yana biriga to'xtaladigan bo'lsak bu – qo'rquv. Bolalardagi an'anaviy qo'rquvlar haqida ham unutmaslik kerak. Ular ham psixolog, ruhshunoslar fikricha bola shaxsining rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi sabablardan biri hisoblanadi. Qo'rquv haqida gap borganda dastlab, bolani yolg'iz qolishdan instinktiv qo'rqishi haqida bormoqda. Doim o'z oilasi bilan birga bo'lishga intilish har bir oilaning ongida tabiataan mavjud. Masalan, farzandingiz gapingizga kirmasa “ yalmog'izga berib yuborish” ko'chaga chiqarib qo'yish shart emas. Kattalar uchun beozor tuyulgan bunday gaplar yosh bolalar uchun o'ta jiddiy hisoblanadi. Bolalaringiz bilan samimiy bo'ling. Ular xato qilganda “Men sening yoshingdaligimda bunday qilmaganman” deb ularni aldamang. Bolalar biz ham adashganimizni, xatolar qilganimizni, har qanday odam biror ishni bir necha bor uringanidan so'ng uddasidan chiqishini bilishlari lozim. Mening yuqoridagi gapim esa boladagi o'ziga bo'lgan ishonchni sindirib qo'yadi. Uyga kirganingizda farzandingiz kutib olmasa va shodligidan sizni quchoqlamasa, axloqingizni va ularga muomalangizni bir sarhisob qiling. Chunki tarbiya va g'amxo'rlik qilishda xatoga yo'l qo'ygansiz!

Bolaning jismonan sog'lom bo'lib voyaga yetishida sportning ahamiyati katta. Sport inson hayoti davomidagi faoliyat turlaridan biridir. Yoshu qari borki umri

davomida sport bilan shunchaki xavaskorlik yoki professional shug'ullanadilar. Xavaskorlik bilan sportda shug'ullanuvchilar hayoti davomida turli sabablar bilan shugullanishlari kuzatiladi. Masalan sog'ligini tiklash yoki qiziqish bilan, yani biron bir sportchiga yoki sport turiga qiziqishi ustun bo'lsa, yana biron bir insonning taklifi va maslahatiga ko'ra sport bilan shug'ullanadilar. Havaskorlik bilan shug'ullanuvchi sportchilar turli sabablar tufayli ham hammasi sport bilan umrining oxirigacha shug'ullanishi yoki ko'p vaqt davomida shugullanmasligi yoki butunlay sportni tark etishlari ham mumkin. Sport bilan shug'ullanishning dastlabki bosqichi asosan bolalarda kuzatiladi. Ularda sportning turli yo'nalishiga qiziqishi mavjud bo'lib, muayyan bir sport turini qat'iy tanlashi qiyin. Jamiyat o'rtasidagi xilma-xillik munosabatlarida bola ixtiyoriy yoki ixtiyorsiz ravishda o'zini boshqalar bilan taqqaslaydi va o'zida boshqalarga o'xshash yoki farq qiladigan hislarlar topadi. Bolada o'zi haqida, uning o'zligi haqida ma'lum bir fikr paydo bo'ladi. Bola asosan oilada va maktabda boshqalar bilan munosabatda bo'ladi. Oilaning muhim ahamiyatga ega bo'lgan yana bir vazifasi tarbiyalashdir. Bolalarning aqliy, jismoniy, axloqiy, estetik tarbiyasiga oilada asos solinadi.

Shaxs tarbiyaning ob'ekti va sub'ekti hisoblanadi. Shaxsning kamol topishida ijtimoiy va biologik omillarning ta'sir kuchi bir xil bo'lmaydi. Har bir pedagog ma'lum darajada psixolog ham bo'lishi talab etiladi, chunki ular har biri faqat o'ziga xos bo'lgan, turli yoshdagi, turli individual xususiyatlarga ega bolgan o'quvchilar bilan ish olib boradi. Har bir bola faqat o'ziga xos bilish faoliyati, iroda, xarakter, xulqatvor xususiyatlariga ega. Maktabdagi ta'limtarbiya berish jarayonida ham shu xususiyatlarni bilish va shunga asoslanib ularga individual munosabatda bo'lish lozim. Shaxsning rivojlanish holatini to'g'ri baholash va bilish uchun uni turli munosabatlar doirasiga qo'yib tuzatish lozim. Pedagogika shaxsning kamoliga etishishning murakkab va ziddiyatli jarayon deb biladi. Shaxs qaysi o'quvchilarda o'z-o'zini tarbiyalashda ya'ni o'z ustida ongli batartib ishlashga ehtiyoj paydo bo'lgandagina, tarbiya jarayoninisamarali deb hisoblasa buladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. E.G'oziyev "Yosh va pedagog psixologiyasi"
2. M.Vohidov. Bolalar psixologiyasi 1982
3. Internet ma'lumotlari